

IN DE SCHADUW VAN GISTEREN

Ruud Offermans

Met dank aan: Math Wijnands

© Alle rechten voorgehouden. Sittard, 2023.

De avond valt over het Mergelland. Achter de golvingen van de westelijke plateaurand heeft de zon zich scharlakenrood teruggetrokken. Het grote tentdak, dat zich over het brede Munsterdal spant, verkleurt langzaam van blauw naar grijs. Maar de zon van deze eerste echte voorjaarsdag kan nog niet goed afscheid nemen. Met zachte penseelstreken verft zij het doek van de hemel waar dat de zwarte bossen raakt, vol van strepen geel en oranje. Slechts langzaam vervloeien ze in de opalen onderrand. De zon bereidt zich voor op een nieuwe, stralende aprildag, alsof zij een zoenoffer wil brengen voor de veel te kille en natte Lentemaand, die volgt op een strenge winter.

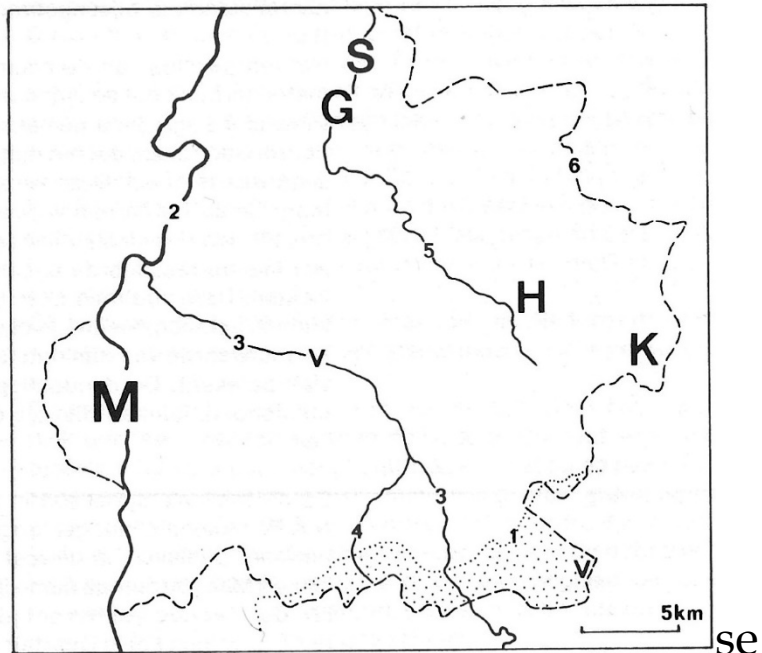
Achter de Munsterberg rijst nu een volle maan boven het Vrouwenraderbosch. Omhoog turend zie ik hoe aan het nachtelijk uitspaniel het ene glanzende lichtjuweel na het andere aanfloept. Ook beneden in het dal flonkeren steeds meer sterren. Het zijn de lichtjes van Vrouwenrade en zuidelijker die van het grote Belgische spoorwegemplacement van Moresnet en de fabrieken van Kelmis.

Adriaan Buter e.a. / 't Mergelland op en af - Stad en land in Zuid-Limburg. Voorhoeve - Den Haag (1980).

VOORWOORD

De ligging van de Nederlandse Ardennen

1. rand van de streek, 2. Maas,
3. Geul, 4. Gulp,
5. Geleenbeek, 6. rijksgrens.
G Geleen, H Heerlen,
K Kerkrade, M Maastricht,
S Sittard, V Vaals (rechts) of
Valkenburg.

Aardkundig zijn de Nederlandse Ardennen vooral interessant doordat de er aanwezige hooggelegen vlakten de enige landschapselementen binnen onze grenzen zijn, waarvan het reliëf en de bodemgesteldheid informatie verschaffen over de wijze waarop de verwerking en de denudatie onder de warme, vochtige klimaatomstandigheden van het Tertiair verliepen. Bijzonder aandacht verdienen daarbij de in Nederland verder alleen in sommige andere delen van Zuid-Limburg gevormde, als dolines bekende oplossingstrechters.

Vooral geologisch van betekenis zijn het lokaal aan het oppervlakte voorkomen van het Boven Carboon, Akens Zand, Hervens Zand en enkele oude rivierafzettingen.

Evenals een groot deel van overig Zuid-Limburg bezitten de Nederlandse Ardennen in biologisch opzicht bijzondere betekenis doordat er een groot aantal planten- en diersoorten voorkomt en sommige daarvan elders in ons land niet of maar weinig worden aangetroffen. Behalve met de grote variatie in bodemgesteldheid hangt deze soortenrijkdom samen met het van plaats tot plaats nogal uiteenlopen van het (micro)klimaat en de aanwezigheid van diverse, min of meer natuurlijke vegetatietypen. Bij het laatste denken we vooral aan de begroeiing van de oude bossen, graften, holle wegen houtsingels en kalkgraslanden. Aperte vermelding waard zijn in de Nederlandse Ardennen het bijzonder karakter van sommige loofbossen en de zinkflora in het Geuldal.

H.A. Visscher / Reisboek voor het Nederlands landschap. Unieboek, Bussum (1982).

In Kelmis (fr: La Calamine) in de Belgische provincie Luik komt een welbepaalde ondersoort viooltje voor - *Viola lutea* subsp. *calaminaria* (zinkviooltje), dat zich aangepast heeft aan een overmaat aan zink, afkomstig van een oude storthoop (terril) van een vroeger mijnbouwbedrijf.

Het opvallende gele viooltje komt ook voor langs de Munsterbeek, bij Vrouwenrade, waar het tegenwoordig (2003) nog maar net de Nederlandse grens bereikt. Het zink in het gebied langs de Munsterbeek is afkomstig van de zinkmijnen die tussen 1860 en het begin van de 20e eeuw in België geëxploiteerd werden. Op het oude mijnterrein liggen nog steeds zinkhoudende slakken. De zink wordt deels getransporteerd als wegwaaiend stof, zodat de omgeving rijp werd voor zinkverdragende en zinkminnende soorten, deels door het riviertje de Hohn, dat gedurende zijn loop ook zinkhoudende lagen aangesneden heeft, en dat in de Munsterbeek uitmondt. In de omgeving van de Belgische plaatsen Plombières en Kelmis werd vanaf waarschijnlijk de 13de eeuw tot in het midden van de 20ste eeuw lood- en zinkerts gewonnen en verwerkt. In verschillende geschriften uit de veertiende en vijftiende eeuw, komen wij de volgende

verwijzingen tegen o.a. *Bladersbergh*, *Blaesbergh*, *Bredersberg*, *Braesberg*, *Bleyberg*. Mijnbouw in het Moresnet-gebied begon op een commerciële schaal in de 15de eeuw. De hoogtijdagen van de mijnbouw lagen in de periode 1820-1880. Door de lozing van proceswater en de opslag van mijnafval op de overs van de Geul werden grote hoeveelheden zware metalen in het riviersysteem gebracht.

Deze zinkflora is een relict uit de laatste IJstijd, die overbleef omdat geen andere soorten, en zeker geen bomen, op de metaalhoudende bodem konden overleven. Aan de rand van het landijs was een toendra-achtige vegetatie te vinden. Na de IJstijden werden alle normale bodems weer met bos begroeid, maar op de zinkbodems kon de vegetatie uit de IJstijd zich handhaven. Als ze zich niet op deze speciale plekken konden handhaven, dan volgden de meeste soorten de gletsjers in noordelijke richting of in de richting van de Alpen. Geen wonder dus dat men vele verwanten van de zinkflora in de Alpengebieden kan aantreffen.

De verspreiding van de zinkflora is het gebied rondom Hertogenweiler. Er gaat een wijde boog van oost naar zuid om Hertogenweiler. Hier groeit de plantengemeenschap van de zinkflora, het *Violetum Calaminariae*, op puinhellingen en stortvelden van vroegere zink- en loodmijnen die verspreid liggen in het

gebied met kolen- en midden- Devoenkalk. De groeiplaatsen zetten zich daarna westwaarts voort langs Hergenrath, la Calamine, Moresnet, Bleyberg, en verder naar het Zuid- Westen tot aan het Vesderdal bij Pepinster en Theux. Verder is er nog een groeiplaats in Oost-Westfalen waar een blauwkleurige variëteit groeit. Maar dat is dan ook het hele verspreidingsgebied. De bekendste vertegenwoordiger van de zinkflora is het Zinkviooltje (*Viola calaminaria*), een verwant van het Gele viooltje uit de Vogezen en het Sudetenviooltje. Het komt uitsluitend in de zinkgraslanden van het Akens-Luikse gebied voor.

Daarnaast groeit er het Engels gras (*Armeria maritima*). De systematische indeling van deze planten is nogal omstreden, de ene keer worden ze *Armeria maritima* ssp. *elongata*, dan weer als *Armeria maritima* ssp. *halleri* genoemd. Waarschijnlijk is het goed om van een aparte soort te spreken.

Ook een bijzondere soort is het Wolfsbeker schapengras (*Festuca aquisgranensis*) en de Blaassilene (*Silene vulgaris* ssp. *vulgaris*). Een laatste opvallende soort is Zinkveldmuur (*Minuartia verna*).

Zinkviooltjes hebben behoefte aan een bepaald gehalte aan zink in de bodem. Het zijn zogenaamde metalophyten (planten die graag groeien op een ertshoudende bodem). Het effect van het zinkniveau kan overigens gemakkelijk tenietgedaan worden door

bodemverrijking, bijvoorbeeld door het bemesten met gier en kunstmest. Zinkplanten hebben namelijk ook behoefte aan een constante verhouding tussen zink en kalk. Wordt deze verhouding, bijvoorbeeld door het strooien van kalk bevattende kunstmest, verstoord, dan zullen de zinkplanten verdwijnen. De zinkplanten groeien in het Munsterdal van nature op kalkarme Carboonondergrond.

Zinkviooltjes hebben naast het zink, ook behoefte aan een luchtige, voedselarme, en met name fosforarme, bodem en verdwijnt dus op plekken waar veel betreding plaatsheeft. Daarom vind je deze bijzondere vegetatie dan ook vooral net onder de afrastering van weilanden, waar het vee de bodem niet kan dichttrappen.

De zinkflora is alleen stroomopwaarts van Vrouwenrade te vinden, omdat verder stroomafwaarts veel kalk in het water komt en de zinkdeeltjes bindt. Ze zijn dan dus niet meer beschikbaar voor de plantenwortels.

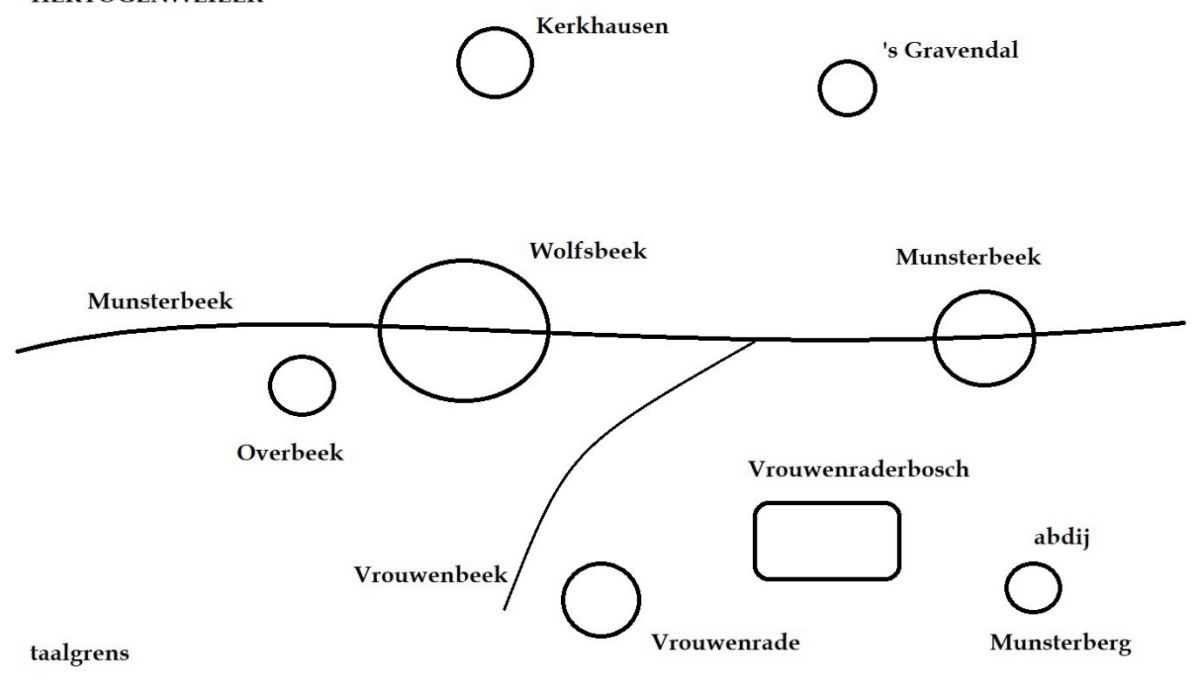
Waarom groeien deze planten op zinkhoudende grond? De zinkflora bestaat uit een aantal plantensoorten die een zekere resistentie tegen zware metalen hebben. Deze stoffen zijn voor andere plantensoorten namelijk giftig en leiden tot een geringe groei waardoor allerlei dwergvormen ontstaan. De zinkplanten zijn echter resistent tegen het gif en kunnen overleven op plekken waar andere planten onmiddellijk het veld ruimen. Ze hebben het zink echter absoluut niet nodig, zoals je uit

de naam zou kunnen afleiden. Wanneer het zink echter niet meer met het slib wordt meegenomen en wordt afgezet, zullen de zinkplanten door toenemende concurrentie langzaam aan verdwijnen.

Het viooltje heeft nergens anders ter wereld noodzaak aan die aanpassing gevonden. Een dergelijke soort wordt endemisch genoemd in het desbetreffende verspreidingsgebied.

Andere planten die van een zinkhoudende bodem houden zijn de gele dovenetel, de zinkboerenkers, de zinkblaassilene en het zinklepelblad.

HERTOGENWEILER

Woonhuis van de familie Meertens.

Inleiding

Een heemkundige kring (ook wel historische kring, geschiedkundige kring, heemkundekring, heemkring, oudheidkundige kring, erfgoedkring) of historische vereniging of historisch genootschap (dan wel oudheidkundige, dan wel geschiedkundige dan wel heemkundige vereniging) is een organisatie die zich bezighoudt met het vergroten van kennis over de geschiedenis en/of archeologie van de eigen leefomgeving en het bevorderen van belangstelling voor deze omgeving. Vaak is gekozen voor vereniging als rechtsvorm, soms voor stichting, soms voor werkgroep. Doorgaans is een dergelijke kring of vereniging gebonden aan een gebied, een land, provincie, regio, gemeente, stad of dorp, soms aan een thema. Verscheidene historische verenigingen kennen een lange geschiedenis en hebben zich ontwikkeld tot een genootschap.

Anders dan veel historische verenigingen richten verenigingen voor heemkunde of volkskunde zich niet exclusief op geschiedenis maar ook op het heden; hun activiteiten omvatten naast historische ook culturele, geografische en natuurhistorische aspecten. Voor sommige is genealogie een belangrijke activiteit, voor andere het veiligstellen of beheer van cultureel erfgoed.

In Vlaanderen en Nederland samen zijn ongeveer 1000 lokale en regionale historische verenigingen en heemkundige kringen.

Het zuiden van Nederlands-Limburg getuigt van een eeuwenoud taalcontact. In die hoedanigheid hangt het samen met de noordoostelijke (deels Duits-, deels Franstalige) uithoek van de provincie Luik. In heel Overmaas, waar de dialecten tot het overgangsgebied tussen het Limburgs en het Ripuarisch behoren, was het Nederlands tijdens het 'Oud Regiem' de taal van het onderwijs en de administratie. De jongste eeuwen heeft er zich zowel een romaniserings- als een verhoogduitsingsproces voorgedaan. Het Frans rukte vanaf de 17^e eeuw op vanuit het zuiden. Saint-Jean-Sart/Sint-Jansrade, Warsage/Weerst, Bombaye/Bolbeek en Berneau/Beerne werden verfranst. De verhoogduitsing nam een aanvang in de 19^e eeuw en reikte vanuit het oosten tot Sippenaeken/Sippenaken, Hombourg/Homburg en Aubel-Kluis. Het verhoogduitste gebied staat bekend als de Platdietse (Plattdütsch) streek. Daar is na de Tweede Wereldoorlog het Frans ook al over het Duits gaan schuiven. De taalstatus van Nederlands-Limburg lijkt voor lange tijd vast te liggen. De staatsgrens biedt er garantie voor taalrust. Van het Land van Overmaas kan zulks niet

worden gezegd. De taalgrens is er immers nog altijd in beweging.

Het zuiden van Nederlands-Limburg vormde samen met Overmaas ooit een tweetalig gebied. In de eerste plaats zijn er talrijke namenparen aan beide zijden van de taalgrens, vanaf het Hertogenwald tot het Limburgse Maasdal. Noordelijke Romaanse voorposten zijn hier: Maastricht/Treit, Noorbeek/Nordebaye, Valkenburg/Facquemont, Sittard/Zetrud en Heugem/Hoin. Zij getuigen van langdurig taalcontact en van tweetaligheid. Andere noordelijke Romaanse naamkaartjes zijn Amby en wellicht Bunde.

Het verhaal

Kerk en pastorie van Vrouwenrade.

Is de kwalificatie 'het einde van de wereld' doorgaans kleinerend bedoeld, Vrouwenrade zou als het ooit een promotiecampagne moet voeren met recht de slogan

‘het einde van Nederland’ kunnen kiezen. Niet alleen houdt Nederland hier aan de Belgische grens letterlijk op, figuurlijk is Vrouwenrade ook het ‘einde’. Het karakteristieke dorp met zijn vele fraaie boerenhoeves ligt tegen het adembenemend mooi natuurgebied van het Munsterdal. Bossages in groene weilanden, kabbelende beekjes, hoogstamboomgaarden, haast vergeten wandelpaden, dalen en heuvels. Precies zoals de natuur dat gewild heeft.

Begin jaren zestig van de vorige eeuw telde Vrouwenrade liefst negen kruidenierswinkels, een slager, een bakker, een textielwinkel, een huishoudwinkel, een postkantoor, een schoenmaker, een tankstation en vijf cafés. Nu is er nog maar één winkel. De maatschappelijke vernieuwingen, de schaalvergroting en de veramerikanisering van onze samenleving konden niet gekeerd worden. De schuren en de stallen van de boerenhoeves zijn tegenwoordig niet meer gevuld met graan en koeien, maar inmiddels omgebouwd tot appartementen waarin met name ‘vreemdelingen’ op zoek zijn naar de idylle. Deze nieuwe inwoners hebben niet veel op met het dorp Vrouwenrade.

Landerig keek de antiquair Reinoud Meertens uit zijn raam. Het was ’s ochtends. Hij zag de kerk van Vrouwenrade en het kerkpleintje. Vrouwenrade